

Gemeente Utrecht

Domplein en Voetiusstraat

DP079: Archeologische begeleiding van graafwerkzaamheden
op het Domplein en in de Voetiusstraat (Utrecht)
Basisrapportage Archeologie 162

Basisrapportage Archeologie 162

Domplein en Voetiusstraat

DP079: Archeologische begeleiding van graafwerkzaamheden op het Domplein en in de Voetiusstraat (Utrecht)

Gerben Beeuwkes

Erfgoed gemeente Utrecht
Stadhuisbrug 1
3511 JK Utrecht

Juni 2020

Administratieve gegevens van het project

Projectnaam en -code:

DP079: Domplein, kabel en leiding STEDIN

Locatie:

Domplein en Voetiusstraat, Utrecht

Zaakidentificatie-nummer Archis:

4654199100

Landelijke centrumcoördinaten:

Zuidwest: 136826,764/455908,342

Zuidoost: 136907,297/455939,032

Oprachtgever:

STEDIN

Coördinator vanuit de gemeente:

H.L. Wynia

Uitvoerder:

Erfgoed gemeente Utrecht

Stadhuisbrug 1

3511 JK Utrecht

Dagelijkse leiding archeologische begeleiding:

G.B. Beeuwkes (KNA archeoloog MA)

Uitvoering veldwerk:

12 tot 14 december 2018

Beheer en plaats van documentatie:

Erfgoed gemeente Utrecht

Stadhuisbrug 1

3511 JK Utrecht

telefoon 030 286 0000

ISBN:

978-94-92694-44-7

Goedkeuring senior KNA-archeoloog:

H.L. Wynia

28 januari 2020

Goedkeuring bevoegd gezag:

F. Brounen, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

22 juni, 2020

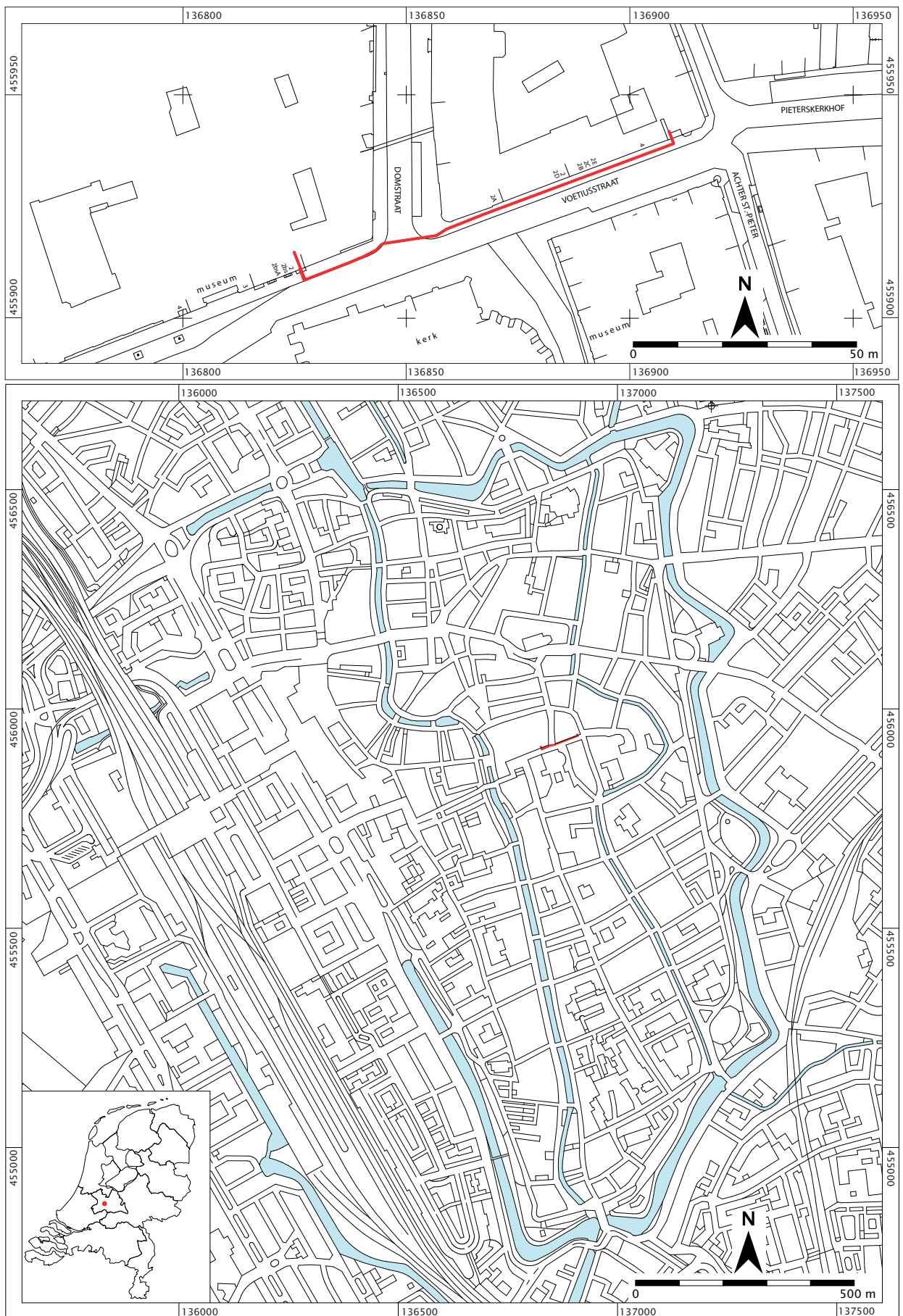
Inhoudsopgave

Samenvatting	5
1 Inleiding	7
1.1 Inleiding	7
1.2 Personeel	7
2 Historische achtergrond	9
3 Archeologische verwachting, vraagstelling en methode	11
3.1 Archeologische verwachting	11
3.2 Doel- en vraagstelling	11
3.2.1 Onderzoeksvragen	11
3.3 Methode en uitvoering	12
4 Resultaten	13
5 Synthese	15
Noten	17
Literatuur	17
Colofon	18

Samenvatting

Op 12 tot 14 december 2020 is door de afdeling Erfgoed van de gemeente Utrecht in opdracht van STEDIN een archeologische begeleiding op het Domplein uitgevoerd. De sleuf voor een nieuwe laagspanningskabel en een gasaansluiting liep vanaf Domplein 2 tot in de Voetiusstraat en had een lengte van circa 95 meter. Bij de begeleiding werd rekening gehouden met de aanwezigheid van vol- en laatmiddeleeuwse en Romeinse archeologie. De gehele sleuf bleek echter verstoord door eerdere graafwerkzaamheden ten behoeve van kabels en leidingen.

Afb. 1.1 De onderzoekslocatie DP079 op gemeentelijk en landelijk niveau.

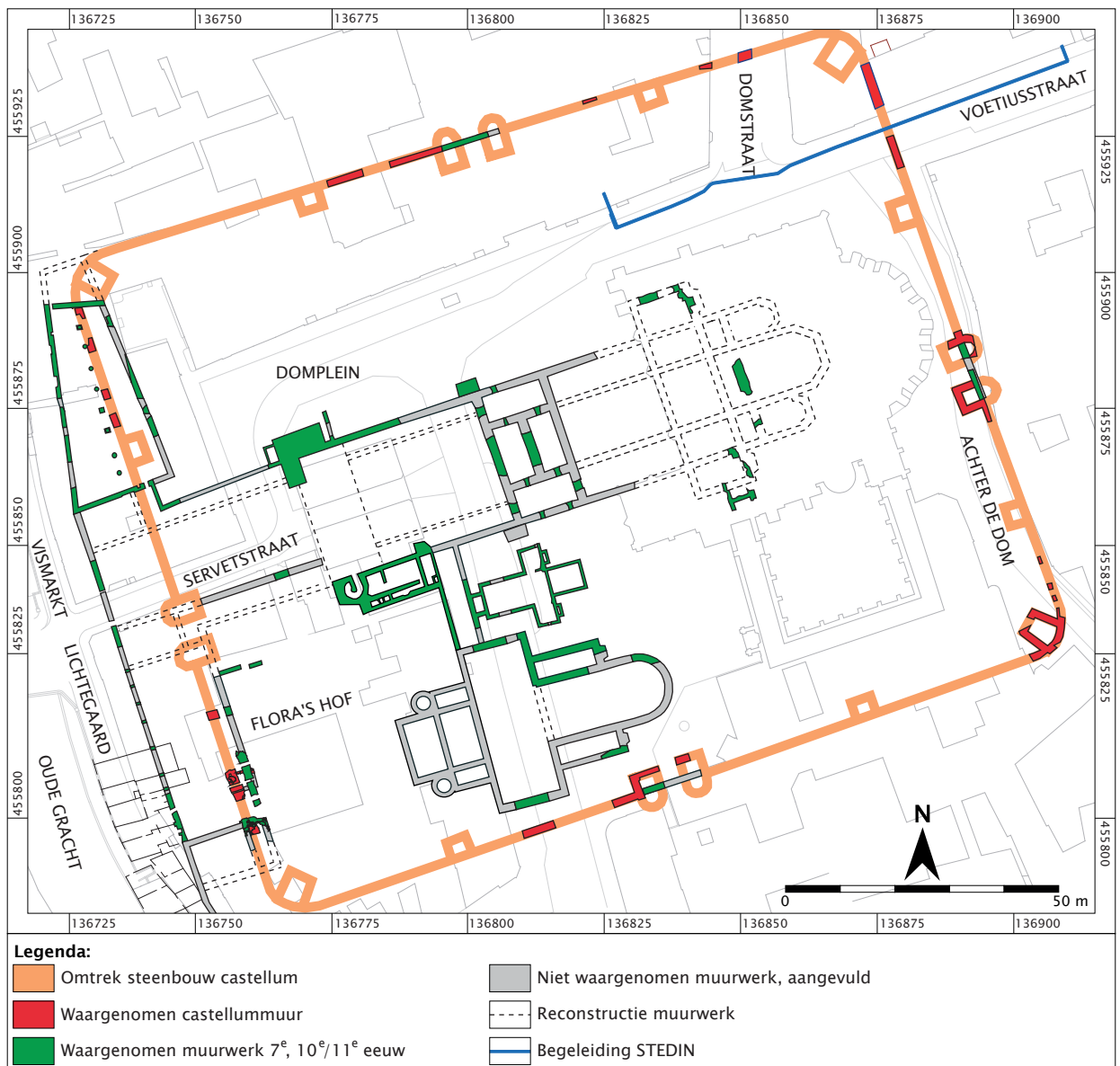
1 Inleiding

1.1 Inleiding

Vanwege de aanleg van een laagspanningskabel en een gasaansluiting werd een sleuf aangelegd op het Domplein en in de Voetiusstraat. Omdat het Domplein een rijksmonument is en de kans op archeologie zeer groot is, worden alle graafwerkzaamheden op het plein begeleid door een archeoloog. In dit geval was de kans op het aantreffen van archeologie niet groot gezien het feit dat de sleuf werd aangelegd in een reeds bestaande kabels en leidingenbundel. Om die reden was er niet constant een archeoloog bij de werkzaamheden aanwezig, maar bestond de begeleiding uit regelmatige bezoeken. Daarnaast waren afspraken gemaakt met de aannemer dat direct contact zou worden opgenomen indien archeologische waarden zouden worden aangetroffen.

1.2 Personeel

Het veldwerk is uitgevoerd door de afdeling Erfgoed van de gemeente Utrecht in de persoon van G.B. Beeuwkes (KNA archeoloog MA) onder regie van H.L. Wynia (senior KNA archeoloog). G.B. Beeuwkes heeft tevens de technische uitwerking en het schrijven van deze rapportage voor zijn rekening genomen. Het bevoegd gezag namens de RCE is F. Brounen. Laatstgenoemde heeft ook de redactie voor zijn rekening genomen, waarna R. Pruis de eindredactie verzorgde.

Afb. 2.1 De begeleiding DP079 (blauwe lijn) op het Domplein, met de ommuring van het Romeinse castellum en de gesloopte middeleeuwse kerken (bron: Kloosterman en Hoegen 2015, 12, afb. 1.3).

2 Historische achtergrond

Het plangebied bevindt zich deels op het Domplein. Aan dit plein liggen de Domkerk en de Domtoren, twee van de meest markante gebouwen in Utrecht. Het Domplein was echter niet altijd een plein. De geschiedenis van het Domplein gaat lang terug. De activiteiten die circa 2000 jaar geleden plaatsvonden op deze plek markeerden zelfs het begin van bewoning in de binnenstad van Utrecht.

Omstreeks 40 na Chr. arriveerden Romeinse soldaten op de locatie die we tegenwoordig Domplein noemen en stichtten hier een hulpstroepenfort (castellum) genaamd Trajectum. Dit fort maakte deel uit van de *limes*, de noordelijke grens van het Romeinse Rijk. Deze grens werd gemarkeerd door de aanwezigheid van militaire versterkingen, waar ook het castellum op het Domplein onderdeel van uitmaakte.¹ De keuze voor de locatie van Trajectum hing samen met landschappelijke voordelen: het castellum was gelegen op een oeverwal in de binnenbocht van de Rijn op de plaats waar de Vecht afsplitste van de Rijn. Daarbij betekent de naam Trajectum zoiets als 'plaats waar de rivier overgestoken kan worden'. Het castellum werd in eerste instantie uit hout opgetrokken, maar werd in de late tweede of begin derde eeuw vervangen door muren van tufsteen. Omstreeks 400 na Chr. verlieten de Romeinen het castellum. Over de periode die daarop volgde, is tot op heden weinig bekend. De vondst van drie vijfde-eeuwse graven op het nabijgelegen Pieterskerkhof bewijst dat zich ook in die periode mensen ophielden in Utrecht. Rond 695 na Chr. nam de Angelsaksische missionaris Willibrord, met goedkeuring van de Frankische koningen, de restanten van het oude castellum in gebruik. Daarmee begon een nieuw en welvarend hoofdstuk voor Utrecht. Willibrord herstelde een reeds bestaand kerkje en vestigde hier zijn bisschopszetel. Vanaf dat moment diende het Domplein als religieuze centrum voor haar omgeving. Deze religieuze functie genereerde aantrekkingskracht en zorgde ervoor dat veel ambachtslieden en handelaren zich vestigden in Utrecht. Vermoedelijk zorgde de komst van Vikingen in 856 voor een tijdelijk vertrek van de bisschop en zijn gevolg. Wanneer de bisschop omstreeks 925 terugkeert, breekt wederom een voorspoedige periode aan.

De goede band tussen de bisschop en heersende koningen en keizers zorgde voor de verlening van rechten en de giften van goederen. Deze goede relatie werd in het begin van de elfde eeuw benadrukt door de bouw van een nieuw bisschoppelijk en een keizerlijk paleis binnen de burchtmuren. Eveneens werd aangevangen met de bouw van de romaanse Dom. Vanaf het midden van de elfde

eeuw werden rond de bisschoppelijke burcht vier nieuwe kerken gebouwd die een kruis vormden met de Domkerk als middelpunt.² Gedurende de late middeleeuwen bleef Utrecht de belangrijkste plaats in de regio. De religieuze functie bleef van onmiskenbaar belang, maar ook de handel en ambacht speelden een belangrijke rol bij de ontwikkeling van de middeleeuwse stad.

3 Archeologische verwachting, vraagstelling en methode

3.1 Archeologische verwachting

Vooraf werd geen rekening gehouden met het aantreffen van archeologische resten uit de Romeinse tijd anders dan de Romeinse castellummuur. Het tracé van de te graven sleuf zou in de Voetiusstraat de oorspronkelijke locatie van de Romeinse castellummuur kruisen. Echter was bekend dat deze reeds in 1949 bij de aanleg van een riool was opgegraven en de muur hier waarschijnlijk niet meer in de bodem aanwezig was. Tevens werden het aantreffen van resten uit de tijd van de romaanse Dom en overige resten uit de late middeleeuwen mogelijk geacht.

Ook werd rekening gehouden met het scenario dat enkel scherp zand zou worden aangetroffen omdat het nieuwe tracé op een plek zou komen waar al veel kabels en leidingen liggen.

3.2 Doel- en vraagstelling

Het doel van een archeologische begeleiding conform protocol opgraven is het documenteren van gegevens en het veiligstellen van vondstmateriaal van archeologische vindplaatsen om daarmee informatie te behouden die van belang is voor de kennisvorming over het verleden. Tijdens het onderzoek wordt getracht de in het PvE gestelde onderzoeksvragen te beantwoorden.³

De verkregen informatie draagt bij aan de te ontwikkelen Utrechtse beschermings- en onderzoeksagenda. Verder wordt er op toegezien dat door de aanleg geen of minimale degradatie of schade optreedt aan het archeologisch bodemarchief van het rijksmonument.

3.2.1 Onderzoeksvragen

1. Zijn er archeologische resten in het tracé aanwezig? Zo ja, wat is de aard, omvang, datering, herkomst, fysieke kwaliteit en locatie van de archeologische resten (horizontaal en verticaal)?

2. Welke materiaalcategorieën zijn aanwezig, wat is de vondstdichtheid en hoe is de conserveringstoestand?

3. Zijn de sporen onder te verdelen in perioden en/of fasen?

4. Wat is de exacte locatie van de archeologische resten? Wat is de diepte (t.o.v. maaiveld) en hoogteligging (t.o.v. NAP) van de archeologische resten?

5. Welke activiteiten zijn ter plaatse uitgevoerd, uitgaande van de sporen en vondsten?

6. Komen de onderzoeksresultaten (inclusief bodemopbouw) overeen met de resultaten uit voorgaande onderzoeken?

7. Wat is de mate van de verstoring door recente activiteiten door bijvoorbeeld kabels en leidingen?

8. Ten noorden van de Domkerk liep een weg, voorheen genaamd de Bisschopsweg, een belangrijke processieroute die van de 11de t/m de 15de eeuw in gebruik was. Zijn er nog resten aanwezig van deze weg? Zo ja, hoe is deze weg opgebouwd en welke materialen zijn er gebruikt?

9. Ten noorden van de Domkerk zijn tot op heden geen aanwijzingen voor de aanwezigheid voor middeleeuwse graven. Liggen er ten noorden van de Domkerk middeleeuwse graven of grafkamers? Zo ja, wat is datering, fysieke kwaliteit (gaafheid en conserveringstoestand), begrenzing en diepte van deze graven? Hoe zijn deze graven, grafkamers/kelders gesitueerd/opgebouwd en welke materialen zijn er gebruikt?

10. Uit eerder uitgevoerd onderzoek is gebleken dat in de vulling van de door Van Giffen opgegraven putten zeer zeldzame vroegmiddeleeuwse munten zijn aangetroffen. Het betreft tientallen zogenoemde pseudo-tremisses en verschillende sceatta's. Zijn er nog meer van deze munten te vinden en zijn deze munten aan een bepaalde cultuurlaag of spoor te koppelen? Zo ja, is er een verklaring voor de grote verspreiding van deze munten rond het Domplein?

11. In de Voetiusstraat kruist het tracé de castellummuur. Wat is diepte, ligging, gaafheid, en conservering van deze fundering, hoe is deze ter plaatse opgebouwd en wat is de samenstelling van de mortel?

3.3 Methode en uitvoering

Ten behoeve van de aanleg van een laagspanningskabel werd over een lengte van circa 95 meter een sleuf aangelegd. Deze sleuf was circa 0,5 m breed en circa 1 meter diep. Voor de aanleg van de gasaansluiting werd slechts een sleuf van circa 6 meter lang, 0,5 meter breed en 1 meter diep gegraven. Indien archeologische sporen zouden worden aangetroffen zouden deze worden gedocumenteerd en digitaal dan wel analoog worden vastgelegd. Hierbij bestond de belangrijke voorwaarde dat mogelijke archeologische sporen na het onderzoek in situ konden blijven zitten. Wanneer dit niet mogelijk was, zou met de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed contact worden opgenomen.

De begeleiding werd uitgevoerd door middel van enkele bezoeken. Hierbij werden zo nodig het profiel opgeschaafd en foto's genomen. Gezien het feit dat in het verleden vaker vroegmiddeleeuwse munten in teruggeworpen grond zijn gevonden op het Domplein, is de stort, ook al bestond deze uit scherp zand, uitvoerig onderzocht met de metaaldetector.

Vanwege het ontbreken van sporen en vondsten zijn bij dit onderzoek geen tekeningen gemaakt. Er zijn 27 veldfoto's gemaakt.

4 Resultaten

Tijdens het onderzoek werd geen enkel spoor aangetroffen, afgezien van een recente verstoring en een baksteenlaag die een twintigste-eeuwse kabel afdekte (afb. 4.1). Van de baksteenrij waren twee delen van 1,50 cm en 50 centimeter intact. Beide delen lagen circa 1,70 centimeter uit elkaar, maar hebben tot dezelfde rij gehoord. De kabel die hieronder lag liep wel door. Vermoedelijk zijn de overige bakstenen verwijderd bij recente graafwerkzaamheden.

De hoge dichtheid van kabels en leidingen is de oorzaak van het ontbreken van archeologie (afb. 4.2, 4.3). De enige afwijking van het schone zand betrof een puinlaag ter hoogte van de Domstraat (afb. 4.4). De laag bevatte voornamelijk baksteenresten en natuursteen. Het feit dat de laag het schone zand doorsneed wijst erop dat de laag jonger is dan het zand en dus een recente oorsprong heeft. Uit de laag is geen materiaal verzameld.

Afb. 4.2 Het eerste gedeelte van de sleuf ter hoogte van het Domplein. Duidelijk te zien zijn de kabels en leidingen en het scherpe zand waaruit de sleuf bestaat. Gezien vanuit het oosten.

Afb. 4.1 De sleuf in de Voetiusstraat met daarin de baksteenrij die een kabel afdekte. Gezien vanuit het oosten.

Afb. 4.3 Het tweede gedeelte van de sleuf ter hoogte van de Voetiusstraat. Wederom is duidelijk te zien dat de ondergrond enkel uit schoon zand bestaat. Gezien vanuit het oosten.

Afb. 4.4 De puinlaag die het schone zand doorsnijdt, net ten westen van de Domstraat. Gezien vanuit het noorden.

5 Synthese

Bij de archeologische begeleiding zijn enkel recente sporen waargenomen. Het hoge aantal kabels en leidingen, waardoor de bodem eerder al verstoord is, is hiervoor de reden. Omdat het de bedoeling was de nieuwe kabel en de leiding op de bestaande kabels en leidingen te plaatsen, is deze uitkomst niet verrassend. Omdat in het verleden vaker vroegmiddeleeuwse munten in teruggeworpen grond zijn gevonden op het Domplein, is de stort, ook al bestond deze uit scherp zand, uitvoerig onderzocht met de metaaldetector. Dit heeft ook geen vondsten opgeleverd. Het gebrek aan metaalvondsten is vermoedelijk te wijten aan het feit dat het schone zand niet uit de omgeving afkomstig is, maar van elders aangevoerd moet zijn.

De reden voor de aanwezigheid van de puinlaag ter hoogte van de Domstraat is niet geheel duidelijk. De laag is voornamelijk gedateerd op basis van doorsnijdingen. Uit de laag was geen dateerbaar materiaal afkomstig. De ligging van de puinlaag doet vermoeden dat het om een wegcunet gaat.

De oudste resten die in zicht geweest zijn tijdens dit onderzoek betreft een rij subrecente bakstenen die een kabel afdekte. Gezien de geringe ouderdom is deze baksteenrij niet van belang voor dit onderzoek.

Conclusie

Bij aanvang van het onderzoek werd de kans op archeologie als aanwezig ingeschat, maar ook werd vanwege recente graafwerkzaamheden rekening gehouden met de afwezigheid van archeologische resten. Dit laatste bleek het geval. Om deze reden is het onmogelijk de vooraf gestelde onderzoeksvragen anders dan ontkennend te beantwoorden. Toch is het gezien de hoge archeologische verwachting van het Domplein zinvol dit soort begeleidingen uit te voeren. Al is het maar om in kaart te brengen waar geen archeologie meer in de grond aanwezig is.

Noten

- 1 Kloosterman en Hoegen 2015, 9.
- 2 Kloosterman en Hoegen 2015, 10.
- 3 Koster 2018.

Literatuur

Kloosterman, R.J.P. en R.D. Hoegen 2015, *Domplein revisited. Deel 1: Een proefopgraving in Van Giffens werkput XIX. Deel 2: Technische rapportage. Mogelijkheden en risico's bij de realisatie van Schatkamer II naar aanleiding van het archeologische proefsleufonderzoek, zomer 2011*, Basisrapportage Archeologie 64, Utrecht.

Koster, C. 2018, *Domplein, Voetiusstraat*, Programma van Eisen gemeente Utrecht, Utrecht.

Colofon

Uitgave:

Erfgoed gemeente Utrecht © 2020

Redactie:

H.L. Wynia, F. Brounen (RCE)

Eindredactie:

R. Pruis

Vormgeving:

E. van Wieren

Datum:

Juli 2020

Meer informatie:

Erfgoed gemeente Utrecht

Telefoon 030 286 0000

E-mail erfgoedutrecht@utrecht.nl

erfgoed.utrecht.nl